

Jerzy Sarnecki: Delinquent Networks. Youth Co-Offending in Stockholm. Cambridge University Press, 2001. 199 sider.

I bogen 'Delinquent Networks' er temaet unge mennesker, som begår kriminalitet sammen. Temaet er ifølge Sarnecki interessant, fordi de sociale relationer mellem unge mennesker har fået større betydning i det moderne samfund end nogen sinde før. Meget tyder på, at den rolle, som forældrene tidligere havde for de unge, nu er overtaget af deres jævnaldrende kammerater. Sarnecki beskriver processen som, at de vertikale bånd mellem de unge og de voksne er blevet svækket, mens de horisontale bånd mellem unge og deres jævnaldrende er blevet stærkere. Det forudsættes således i undersøgelsen, at unge mennesker har indflydelse på hinandens handlinger – direkte eller indirekte – og det gælder også, når det drejer sig om kriminelle handlinger.

Den metode Sarnecki benytter til at studere *co-offending*¹ mellem unge mennesker er en netværksanalyse. Han beskriver metoden således: '...social network analysis looks at relations between social units (individuals or organisations), the patterns displayed by such relations and also at their implications' (s. 5). Formålet med netværksanalysen er at forsøge at forklare individernes opførsel ved at studere de relationer, der er mellem individerne.

I kapitel 1 gennemgår Sarnecki kort de klassiske kriminologiske teorier, som er relevante i forhold til *co-offending* problematikken, og som indeholder elementer af netværksanalyse. Det drejer sig om Sutherlands teori om 'differential association', diverse teorier om subkulturer (Shaw & McKay, Miller, Cloward & Ohlin), Sykes & Matzas teori om neutralisering, teorier om bander (bl.a. Klein), og Hirschis teori om sociale bånd. Senere i bogen, hvor resultaterne gennemgås og diskuteres, refereres flere steder til disse teorier.

I kapitel 2 gennemgår Sarnecki den metode, som benyttes, og de begrænsninger, som metoden og datasættet har. I netværksanalysen studeres et socialt netværk. Et 'netværk' består af en række aktører og en række relationer (eller *links*) mellem disse aktører. I denne undersøgelse er en aktør en ung person, som er mistænkt for at begå kriminalitet, mens et *link* er en kriminel handling begået af to aktører i forening.

Undersøgellesperioden løber fra 1991 til 1995, og datamaterialet stammer fortrinsvis fra Stockholms politi. Analyserne er med andre ord baseret på registreret kriminalitet. Der er imidlertid visse problemer – og det påpeger Sarnecki da også selv – med at benytte registerdata. Der kan i datamaterialet nemlig både være tale om underrapportering og overrapportering af kriminalitet. Underrapportering beror på mørketal. Aktørerne i materialet kan have begået mere kriminalitet og med flere aktører, end politiet har registreret. Ligeledes kan der være unge kriminelle i Stock-

---

¹ Dvs. kriminalitet, som bliver begået to eller flere personer i forening. Den nærmeste danske oversættelse af begrebet er 'medskyldige'. Jeg vil dog benytte det engelske begreb i det følgende.

holm, som ikke indgår i politiets data og dermed ikke i netværket, fordi de ikke er blevet opdaget eller pågrebet.

Problemet med overrapportering består i, at datasættet omfatter mistænkte og ikke dømte. Man kan med andre ord ikke være sikker på, at de unge vitterligt har gjort det, som de er blevet mistænkt for. Derfor må datasættet formodes at indeholde sager, som slutes med en frifindelse, og sager, som henlægges. Netværket kan dermed indeholde aktører eller *links*, som er falske.

Jeg mener, det er vigtigt, at man, når man læser bogen, holder sig for øje, at man med en netværksanalyse studere kriminelle *netværk* og ikke *personer*. En person kan jo for så vidt godt være tilknyttet et netværk ved at have begået kriminalitet med en person fra netværket, men samtidig have 10 andre ikke-kriminelle venner, som han føler sig tættere knyttet til. Som Sarnecki selv peger på, skal man også være opmærksom på, at selv om de unge begår kriminalitet sammen, består deres sociale relation af andet og mere end dét at begå kriminalitet sammen. Det meste af tiden bruger de unge på at 'hænge ud' i hinandens selskab uden at lave noget som helst. Sarneckis tidligere undersøgelsen, Borlänge undersøgelsen viser, at de mest aktive kriminelle begår kriminalitet med sine nærmeste venner. Det udelukker dog ikke, at der i et netværk også må være unge, som har sporadisk tilknytning til netværket, og hvor kriminaliteten har karakter af tilfældighed.

I kapitel 3 beskrives datasættet. Det består af 22.091 unge, som Stockholms politi mistænker for at have begået kriminalitet. Flertallet (3/4) af disse er drenge/mænd. De 22.091 personer er mistænkt for at have begået 36.941 kriminelle handlinger. Butikstyveri er den oftest forekommende kriminalitetstype. Af de 22.091 unge har 8825 – svarende til 40% – ingen *co-offenders*. Dvs. de har begået kriminalitet på egen hånd. Der er 25.207 *links* mellem *co-offenders* i materialet. Analyser viser – ikke overraskende – at unge med mange *links* er mere kriminelle end dem med få *links*. Oftest begår de unge kun kriminalitet sammen én gang. Det er sjældent, at det samme par eller den samme gruppe begår flere kriminelle handlinger sammen over en længere periode.

Kapitel 5 er det centrale kapitel, eftersom det er dette, som omhandler netværket. Hvis materialet inddeles i 10 perioder af hver 6 måneder, fås 5710 netværk i Stockholm. Af disse er over halvdelen netværk, som består af to personer. Det største netværk omfatter 151 personer. Dette netværk er resultatet af en enkelt hændelse, hvor unge mennesker besatte et kontor hos et dagblad. Som sidstnævnte antyder, omfatter netværkene meget forskelligartede kriminelle handlinger. Der er eksempler på netværk bestående af fodbold hooligans (kapitel 7) og af højreorienterede og venstreorienterede politiske grupper (kapitel 8).

I kapitel 5 nævnes endvidere et netværk, hvor de unge er mistænkt for narkotikakriminalitet. 'Narkotikakriminalitet' kan i princippet omfatte alt fra smugling af store kvanta heroin til salg af 1 gram hash, og det præciseres ikke, hvilken karakter

kriminaliteten har i det nævnte netværk. Eksemplet viser, at man skal holde sig for øje, at når der tales om netværk, er det ikke fasttømrede kriminelle grupper, der tales om, men om netværk, som er knyttet sammen af *links*, dvs. kriminelle handlinger begået af to personer.

Umiddelbart lyder de 5710 kriminelle netværk i Stockholm af meget. Men når over halvdelen af disse netværk består af 2 personer, når nogle af disse netværk blot står for én kriminel handling, og når disse netværk omfatter alle former for kriminel aktivitet, er tallet ikke så skræmmende.

Hvis man i stedet for at inddеле perioden i 6 måneders intervaller laver en netværksanalyse på hele materialet i perioden 1991-1995, fås ét stort centralt netværk bestående af 4130 personer. Det er et svimlende stort tal, og jeg er personligt lidt usikkert på, om man kan bruge tallet til noget. Populært sagt siger man, at der kun er 6 led mellem mennesker på jorden. Det vil fx sige, at der kun er 6 led (hvor led er et bekendtskab) mellem undertegnede og Nelson Mandela. Set i lyset af dette kan det vel ikke overraske, at der er en stor del af de unge lovovertrædere i Stockholm, som på én eller anden måde er knyttet sammen via kriminelle handlinger. Og som Sarnecki selv skriver, så er det tænkeligt, at man altid vil kunne finde et stort centralt netværk, hvis man studerer *co-offending* blandt unge i et afgrænset område over en længere periode.

Sarneckis bog er meget omfattende og indeholder mange interessante problemstillinger. Foruden det allerede nævnte kapitel 5 om netværk, finder jeg kapitel 4 om, hvordan de unge vælger sin *co-offender*, og kapitel 9 om spørgsmålet om den etniske sammensætning af netværkene, mest interessante. I sidstnævnte kapitel er konklusionen, at selv om de unge, som er mistænkt for vold, med større sandsynlighed vælger en *co-offender* og et offer, som har samme etniske baggrund som dem selv, har den etniske baggrund *mindre* betydning for valget af *co-offender* og offer, end faktorerne alder og boligområde har.

Kapitel 6 har også en interessant problemstilling. I dette kapitel undersøges om unge, som er placerede på sikrede afdelinger for ungdomskriminelle, benytter opholdet til at skabe nye kontakter, som de begår kriminalitet sammen med efter løsladelse. Det er en debat, som også ofte har været fremme i Danmark. Sarneckis undersøgelse viser imidlertid, at af de unge, som har været placeret på samme institution på samme tid, og som efterfølgende begår kriminalitet, er det kun i 1,5% af tilfældene, at de begår kriminalitet sammen med én fra institutionen.

Nu sidder læseren sikkert tilbage med spørgsmålet 'Er netværk det samme som bander, og findes der bander i Stockholm?' Diskussionen om der findes 'bander' eller ej, afhænger imidlertid primært af den definition af 'bander', som man anvender. Sarnecki skriver: 'If the term 'gang' is used to refer to separate groups, which are durable and also in conflict with one another, the picture produced by the network analysis does not support the thesis that we have gangs here in Stockholm of the kind

found in North America' (s. 151). Sarneckis undersøgelse viser, at der er en hel del netværk i Stockholm, men at disse netværk ikke er fasttømrede grupper, som har til formål at begå kriminalitet. I stedet viser undersøgelsen, at de unge hele tiden finder nye at begå kriminalitet sammen med, hvilket betyder, at det store centrale netværk hele tiden er under forandring og at nye (mindre) netværk opstår og forsvinder igen efter en kort periode. Kriminaliteten er i de fleste tilfælde ikke en central del af de unges liv, men noget, som sker ved siden af, at de unge 'hænger ud'.

Sarnecki påpeger, at resultaterne af netværksanalysen ikke kan bruges til at teste kriminologiske teorier om *co-offending*. Alligevel har nogle af resultaterne teoretiske implikationer. Fx viser Sarnecki i kapitel 4, at, når to unge begår kriminalitet sammen, er det forholdsvis sjældent, at dette makkerskab består af en erfaren kriminel (dvs. én ung som har 4 eller flere kriminelle forhold bag sig) og uerfaren person (som ikke tidligere er straffet). Kun i 5% af sagerne er der tale om denne konstellation. Til sammenligning er der 28% af sagerne, som består af to uerfarne unge. Det betyder med andre ord, at man må revidere kriminologiske teorier, som hævder, at kriminelle færdigheder og normer læres af ældre og mere erfarne kriminelle. Sarnecki anfægter ikke, at kriminel adfærd læres i sociale relationer, men præciserer at 'this learning occurs in contacts, not between individuals where one had a good deal of delinquent experience whilst the other was relatively inexperienced, but rather that the transference of information, norms, values and delinquent techniques takes place between individuals with similar levels of delinquent experience' (s. 67).

Som tidligere nævnt er Jerzy Sarneckis bog om kriminelle netværk ganske omfattende, og den er derfor et vældig godt bidrag til den sparsomme litteratur om *co-offending*. Derudover er bogen et kvalificeret bidrag til diskussionen om 'bandekriminalitet'. De ovennævnte (få) kritiske kommentarer er primært rettet imod begrænsninger i datamaterialet. Bogen er bestemt anbefalelsesværdig for dem, som vil vide mere om *co-offending*, netværk og 'bander'. Det skal endvidere nævnes, at Jerzy Sarnecki har bidraget med en netværksanalyse til den danske undersøgelse fra 2002 om 'Grupperelateret kriminalitet i Danmark', som er udgivet af PLS Rambøll.

Susanne Clausen

Københavns Universitet

Anders Nilsson: *Fånge i marginalen*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet, Avhandlingsserie nr. 8, 2002. 209 sider + bilag.

Denne svenske afhandling vedrører en empirisk undersøgelse af fangers opvækstforhold, levevilkår og tilbagefald til ny kriminalitet.

Undersøgelsen ligger i meget klar forlængelse af den velfærdsforskning, som er bedrevet i alle de nordiske lande i især 1970'erne og 80'erne. Udgangspunktet for den tidligere forskning såvel som for Nilssons afhandling er, at individets adgang til

ressourcer og dets forudsætninger for at udnytte dem er af betydning for individets handlemuligheder.

Nilsson understreger (s. 18), at hans undersøgelse ikke er teoritestende i traditionel forstand, men at undersøgelsens perspektiv dog er relateret til kriminologiske teorier. De teorier, der drøftes, er Mertons velkendte Strainteorier og Hirschis lige så kendte kontrolteori. Nilsson nævnes også en nyere teori, nemlig teorien om social kapital - den teori, som Hagan og McCarthy omtaler i bogen *Mean Street*, og som de udvikler til teorien om kriminel kapital. Også teorien om social kapital lægger vægt på de handlingsmuligheder, et menneske har, og ser dem som et resultat af den investering, forældre har lagt i deres barn og barnets opvækst, og de investeringer, personen selv har foretaget gennem uddannelsesforløb o. lign. En kriminel kapital opbygges gennem bl.a. omgang med kriminelle og gennem indlæring af teknikker og redskaber til brug for gennemførelse af kriminalitet.

I kapitel 3 beskriver Nilsson anvendelsen af fængselsstraffen i Sverige fra 1965 til 2000 og påviser, at der er sket en øget selektion af fangebefolkningen, hvilket har bevirket, at de, der i dag sættes i fængsel, generelt er mere belastede end tidligere. Det svarer i høj grad til det, man har fundet i danske undersøgelser.

I kapitel 4 drøftes undersøgelsen oplægning og gennemførelse. Registerforskning eller brug af dokumenter synes at være en oplagt, men samtidig også begrænsende metode for en undersøgelse af fangers levevilkår. Nilsson har valgt en anden fremgangsmåde, nemlig interviews. Han har således ønsket at belyse de spørgsmål, der indgår i de almindelige levevilkårsundersøgelser i Sverige, og har dermed også sikret sig et godt sammenligningsgrundlag. Ud over de spørgsmål, der indgår i de almindelige levevilkårsundersøgelser, omfatter Nilssons undersøgelse dog også en del ekstra spørgsmål, som er af særlig relevans for en meget vanskeligt stillet gruppe, som fanger er, fx spørgsmål om narkotikabrug. Endelig anvendes registerdata om kriminalitet før og efter interviewtidspunktet.

Til undersøgelsen er der valgt et tilfældigt udsnit af ca. hver syvende fange på 61 anstalter. I alt har 542 fanger deltaget i undersøgelsen.

Bortfald er almindeligvis et stort problem i interviewundersøgelser, ikke mindst hvis de, man ønsker at interviewe, er stærkt socialt belastede. Som Nilsson korrekt påpeger, så er der én undtagelse fra denne hovedregel, nemlig indsatte, for fanger synes at betragte interviews som en kærkommen afbrydelse af fængselslivet. Nilsson opnår da også en deltagelsesprocent svarende til den, man opnår ved de almindelige levevilkårsundersøgelser: 76%. På baggrund af en ganske detaljeret bortfaldsanalyse er Nilsson i stand til at konkludere at: "Sammantaget tyder jämförelserna på god representativitet" (p. 51). Der foretages endvidere kontrolanalyser, der kan vise, om fangernes svar er pålidelige. Analyserne påviser ikke alvorlige problemer.

Undersøgelsen omfatter oplysninger om såvel opvækstforholdene som de mere aktuelle levevilkår. Vedrørende førstnævnte (kap. 5) påvises et forventet mønster med en overvægt af problematiske opvækstforhold blandt fanger. Endvidere påvises, hvordan fanger – sammenholdt med befolkningen – i særlig grad har haft en ophobning af problemer under opvæksten, og der vises en sammenhæng mellem kriminel debut og problemer under opvæksten: Jo flere problemer, desto tidligere debut.

Nilsson ser også på, om personer med udenlandsk baggrund adskiller sig fra personer med svensk baggrund. Det viser sig, at disse grupper kun adskiller sig på ét punkt, nemlig ved at personer med udenlandsk baggrund i mindre grad end personer af svensk herkomst kommer fra splittede hjem.

I kapitel 6 redegøres systematisk for, hvordan fangers levevilkår afviger fra den øvrige befolknings. Det gælder uddannelse, arbejde, indkomst, arbejdsløshed, økonomiske problemer, boligforhold, familiesituation, sociale kontakter, politiske ressourcer, helbredsforhold og udsathed for kriminalitet.

Også her ses et forventet mønster. Noget nyt er dog resultaterne vedrørende udsathed for kriminalitet, idet dette spørgsmål almindeligvis ikke er omfattet af levevilkårsundersøgelser. Denne del af afhandlingen viser – som en slags sidegevinst – nogle af de mest interessante fund, idet denne problemstilling ikke er central i afhandlingen. Resultaterne problematiserer i høj grad offer-germingsmandsperspektivet, idet betydeligt flere af fangerne end af befolkningen har været udsat for især vold: 13 gange så hyppigt har fanger været udsat for behandlingskrævende vold. Nilsson ser også på, hvor volden er foregået. Umiddelbart kunne man jo antage, at når fanger så ofte udsættes for vold, så beror det på, at de befinder sig i et fængsel, der rummer mange personer, der er dømt for vold. Men undersøgelsen tyder tværtimod på, at fangerne er mere beskyttede i fængsel end udenfor, idet de primært har været ofre for vold i de perioder, de ikke har siddet i fængsel.

Også med hensyn til levevilkårene ser Nilssons på, i hvilket omfang fanger har haft en ophobning af vanskelige forhold. Resultaterne understreger, at fanger ikke alene hyppigere end normalbefolkningen har vanskelige levevilkår, men at de også meget hyppigere har multiproblemer.

Der er videre set på, om mandlige og kvindelige fanger adskiller sig med hensyn til levevilkår. Ud fra antagelsen om, at kvinder, der overtræder loven, overskrider flere barrierer end mænd, der gør det, kunne man forvente, at kvindelige lovovertrædere i særlig grad befinder sig i en udsat situation. Dette bekræftes i undersøgelsen, idet det vises, at kvindelige fanger gennemgående har flere sociale problemer end mandlige.

Nilsson har endelig også set på, hvor stor en del af fangerne der er ressourcestærke. Hermed menes andelen, som har 3-årig gymnasieuddannelse (som er mere almindelig i Sverige end i Danmark), som er tjenestemænd på mellemniveau eller selvstændige, og som har en kontantmarginal som ikke hidrører fra kriminalitet. Kun

6 af de interviewede befinder sig i denne gruppe. De forestillinger, man havde i 1970'erne, da nyklassicismen og økonomisk kriminalitet var i fokus kriminalpolitisk, er helt klart ikke blevet indfriet. Det er stadig de marginaliserede, de ekskluderede, som rekrutteres til fængslerne, og ikke de økonomisk magtfulde.

Til sidst i afhandlingen undersøges sammenhængen mellem levevilkår og recidiv. Igen ses en forventet klar sammenhæng mellem tilbagefald og kriminalitet og vanskelige levevilkår. Nilsson påviser også en stræk sammenhæng mellem antallet af velfærdsproblemer og recidivprocenten. Videre vises, at tidligere fængsels erfaring har en meget stærk sammenhæng med recidiv: Recidivprocenten er næsten ligefrem proportional med antallet af tidligere ophold i fængsler.

Endelig er der gennemført logistiske regressionsanalyser, så alle variabelers betydning for recidiv kan vurderes samlet. Resultaterne af disse analyser må betragtes som undersøgelsens hovedresultat. Analyserne viser, at fangernes levevilkår har en betydning for risikoen for fortsat kriminalitet, men kun i de tilfælde, hvor der er en ophobning af vanskelige levevilkår, er der tale om en signifikant forskel: Er der tale om mindst fire problemer eller vanskelige forhold, er risikoen for tilbagefald næsten fire gange større, end hvis der ikke forekommer problematiske forhold. Også narkotikamisbrug øger risikoen for recidiv. Det, der imidlertid er mest interessant, er, at antallet af tidligere fængselsophold har en endnu større betydning for recidivrisikoen. Hvis en fange har bare ét tidligere fængselsophold, øger risikoen for recidiv med en faktor 2,5. Er der tale om flere fængselsophold, er risikoen 8-9 gange større, end hvis der ikke har været tidligere fængselsophold.

Det, der her er værd at lægge mærke til, er, at der er taget højde for en lang række sociale problemer og kriminogene forhold, når denne effekt af tidligere fængselsophold måles. Betydningen af tidligere fængselsophold kan altså ikke forklares med, at de indsatte har særligt vanskelige forhold el. lign. Nilsson drøfter desværre ikke særligt meget disse resultater, som må siges at være af overordentlig stor kriminalpolitisk betydning. Spørgsmålet er jo, om det reelt er fængselsopholdet – stigmatisering og/eller prisonisering – der medfører en så betydelig overrisiko for ny kriminalitet? Eller er der tale om, at Nilsson – på trods af den omfattende interviewundersøgelse – alligevel ikke opnår at opfange nogle af de meget vanskelige forhold under især den tidlige opvækst, som har en betydning for en omfattende og lang kriminel karriere?

Nogle vil måske mene, at Nilssons afhandling er uhyre traditionel og ikke repræsenterer noget nyt. I modsætning hertil mener jeg, at Nilsson med sin afhandling har vist mandsmod ved netop at gå imod tidens trend. Det er vigtigt, at der fortsat gennemføres grundige undersøgelser, som kan belyse de forhold, der har betydning for, at nogle mennesker bliver kriminelle. Ellers kan der nok være en tilbøjelighed til at antage, at den gamle viden ikke længere er gældende. Ved at tilføje levevilkårsundersøgelsen en analyse af sammenhængen mellem levevilkår, tidligere fængsels erfaringer og fortsat kriminalitet, bidrager Nilsson endvidere i allerhøjeste grad med væsent-

lig resultater, som burde foranledige megen ny forskning om bl.a. fængselsstraffens betydning.

Britta Kyvsgaard
Justitsministeriet

Anthony Bottoms, Loraine Gelstorp, Sue Rex: Community Penalties, Change and Challenges. Willan Publishing, Devon, UK, 2001. ISBN 1-903240-49-2, 255 sider.

Ti personer, som alle deltog i den 24. Cropwood Round Table Conference i 2000 har samlet deres bidrag til konferencen i en bog, og tre af dem har bundet disse sammen, så der er blevet en bog ud af det. En bog, der udmærker sig ved at være andet og mere end en række selvstændige foredrag, der tilfældigvis har været holdt på samme konference.

Formålet med bogen er, ifølge de tre redaktører, at diskutere mulige retninger for "community penalties". Til glæde for læsere med hang til klarhed defineres begrebet straks, og definitionen forekommer operationel ud fra en traditionel strafferetlig tankegang. Der skal være tale om en straf, som er tildelt i retten og strukturelt placeret imellem fængsel på den ene side og økonomiske reaktioner som bøder på den anden side. "Community penalties" indkredses yderligere til, at reaktionen skal indeholde personlige restriktioner og en vis kontakt med repræsentanter fra straffesystemet, men på en basis der ligger uden for frihedsberøvelsesregi. Elektroniske lænker, samfundstjeneste, vilkår om misbrugsbehandling er de, i nordisk sammenhæng, mest relevante eksempler, der nævnes.

Allerede her viser bogen sin berettigelse, når man tænker tilbage på det mismask af forslag om – og lidt færre i praksis afprøvede – foranstaltninger, der tilsammen er blevet betegnet "alternativer". Reelt har disse haft forskellig profil, idet de har været enten alternativer til frihedsstraf, blot alternative strafformer eller måske har bygget på alternative processuelle fremgangsmåder. De to førstnævnte ville falde inden for bogens rammer, den sidste udenfor. I bogens oplæg skelnes således ikke imellem samfundsbaseerede straffe, som måtte formodes at aflede fra brug af fængsel, og andre samfundsbaseerede straffe, som qua sit indhold formodes at være mere hensigtsmæssige i en given situation.

I den grundige introduktion beskrives, hvordan fokus i de kriminalpolitiske debatter har skiftet imellem mindre brug af fængsler, krav om straf, effektivitet og tryk for offentligheden. De forskelligartede krav har ført til bestræbelser på kreative mix i de konkrete udformninger af strafforanstaltninger, hvor man i forbindelse med samme dom f.eks. både skal stå i løbende kontakt med kriminalforsorgen og udføre ulønnet arbejde. Senere har den øgede opmærksomhed på ofrene medført en udvikling – både i tanke og praksis – af foranstaltninger, der relaterer sig mere til de

konkrete ofres behov og er tilsvarende mindre orienteret imod ligeartet reaktion over for ligeartet kriminalitet.

De enkelte kapitler i bogen går tættere på delelementer inden for disse skiftende fokusområder. Bidragydernes uddannelses- og erhvervsmæssige baggrund varierer, hvilket skinner igennem på den måde, at de enkelte kapitler står alene både med hensyn til indhold og metode. Hver for sig er alle dog læseværdige.

Bogens kapitler, hvoraf ingen skal fremhæves særskilt, følges op af forfatternes refleksioner, der igen bygger op til et sæt af nøglekonklusioner vedrørende: a) forskningens vanskelige betingelser i relation til den offentlige debat og mening, b) behovet for at udvikle en fælles forståelse for det fælles ansvar for de mindre samfunds tryghed og integritet – et ansvar, der både skal rumme tolerance og grænsedragning – c) udvikling af "What Works", med andre ord det evidente behov for viden om, hvilke indsatser der virker. Det ser ud som om bogen her koncentrerer sig om den virkning, der kan måles på det kriminelle recidiv. Endelig peges på d) nødvendigheden af at arbejde med gennemførelse og deltagelse i de samfundsbaseerede strafforanstaltninger.

Bogen har ligget alt for længe på anmelderens bord. Dette siger dog intet om bogens relevans eller kvalitet. Heldigvis for anmelderens samvittighed er aktualiteten heller ikke blegnet. De historiske og overordnede sociologiske tilgange, som præger artiklerne, sikrer, at bogen kan læses med udbytte i lang tid endnu.

Anette Storgaard
Århus Universitet

Georg Høyer og Odd Steffen Dalgard: Lærebok i rettspsykiatri. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo 2002, 365 sider.

"Forensic psychiatry is an expanding industry, general psychiatry is on its decline" bemærkede en amerikansk retspsykiater for nogle år siden. Det viser sig også i produktionen af retspsykiatriske lærebøger. Ingen for de senere år er der udgivet to i Danmark, en i Sverige, en i Norge og nu yderligere denne norske "Lærebok i rettspsykiatri". Forfatterne bemærker indledningsvis, at kliniske emner ikke er bogens tema, forfatterne vil "...sette dagens regelverk i en historisk, verdimesig og regelo-orientert sammenheng". Bogen omhandler både den civile retspsykiatri, der tildeles mest plads, fordi den fylder mest i dagligdagen, og strafferetspsykiatrien, hvilket er naturligt i en norsk – og nordisk – sammenhæng. Det er imidlertid nok strafferetspsykiatrien, som er en "expanding industry". I USA er der nu flere sindssyge i fængslerne end indlagt på psykiatriske afdelinger, og i England er der stillet forslag om, at de mange sindssyge fanger, som ikke kan flyttes til psykiatriske afdelinger, skal kunne tvangsbehandles i fængslerne. I Danmark er der inden for de sidste 10-15 år

etableret fem-seks retspsykiatriske afdelinger, som alene varetager behandling af (straffe)retspsykiatriske patienter.

Bogen indledes med en række korte og klare definitioner samt en oversigt over omfang og udvikling i tvangsanvendelsen. Læseren ved således fra starten, hvad det her handler om. Herefter følger et stort kapitel om bl.a. retlig regulering, samtykke og tvang, menneskerettigheder mv. Der er nærmest tale om en teoretisk juridisk gennemgang, der breder sig langt ud over tvang i psykiatrien, og som inddrager og diskuterer en række internationale konventioner, domme afsagt af Menneskerettighedsdomstolen i Strasbourg mv. Kapitlet er i tråd med forfatterens intentioner, men for mig er vi meget langt væk fra den konkrete kliniske dagligdag, når det efter en gennemgang af en dom fra domstolen i Strasbourg konkluderes: "Det synes altså, foreløbig, å måtte legges til grunn at statene har en svært fri skjønnsmargin på psykiatrifeltet, noe som atskiller seg fra barnevernområdet". Et andet sted i bogen konstateres, at den frivilligt indlagte, suicidal patient, som vil forlade afdelingen (og som i Norge ikke kan tvangstilbakeholdes) er et problem. Ja – og hvad så? Man kan naturligvis ikke klandre forfatterne for, at de ikke har skrevet en anden bog, men fremstillingen bliver let noget anæmisk, når patientrettigheder, retssikkerhed, klageadgang osv. endevendes ud fra devisen om, at her kan siges meget for, meget imod og meget tværtimod. Hvor er den svært suicidaltruende patient? Den skizofrene yngre mand, der tyranniserer sine gamle forældre? Anoreksipigen, der vejer 25 kg og som fremprovokerer opkastninger? Den hjemløse stofmisbrugende skizofrene recidiverende butikstuv? Den forpinte paranoide, der samtidig truer sine omgivelser med bål og brand og det, der er værre?

Kapitel tre er en spændende historisk oversigt over (rets)psykiatriens historie helt fra de første norske tinglove i 800-tallet med beskrivelse af både kontinuitet og brud. Lægen Herman Wedel Major skrev den første norske "sindssygelov" så tidligt som i 1848, og i bogen gengives en kommentar, han skrev til lovforslaget. Majors klarsynede og – i det mindste for en dansker – let læselige bemærkninger, resumerer faktisk hele kapitel 2.

Det kan undre, at forfatterne helt ukommenteret godtager Foucault's i dag omstridte påstand om "den store indespærring" så meget mere, som de selv et par sider længere fremme overbevisende dokumenterer, at "den store indespærring" i hvert fald ikke fandt sted i Norge. Beskrivelsen af de somatiske behandlingsformer i begyndelsen af 1900-tallet er på kanten af at være set i bakspejlets forklarende lys, og det er i hvert fald ufuldstændigt blot at skrive, at von Jauregg (som er stavet forkert) fik nobelprisen for at påføre patienter med dementia paralytica malaria. Tilføjes er, at dementia paralytica var den tids hyppigste sindssygdom, sindbilledet på galskaben, med en mortalitet på 100 % inden for cirka to år. Malariabehandlingen, altså feberbehandlingen, helbredte faktisk nogle af disse patienter, og det var en revolution – og en nobelpris værdig. Det er ikke muligt for en dansk anmelder at finde trykfejl i

en norsk tekst, men i en gennemgang af kriminalloven fra 1842 (afsnit 3.3.4) mangler et meningsforstyrrende "ikke". Skaden gøres dog god igen et par sider længere fremme.

Kapitel 4 omhandler civile retlige spørgsmål med hovedvægten lagt på tvang i psykiatrien. Det er en grundig gennemgang af "psykisk helsevernloven" (som i sin helhed er gengivet bagest i bogen), mens kommentarer og diskussion er henlagt til kapitel 5. Denne opdeling medfører visse gentagelser, også fra kapitel 2, men har den uomtvistelige fordel, at objektive forhold og subjektive synspunkter ikke sammenblandes. Fremstillingen er klar og veldisponeret, og som dansk læser kan man punkt for punkt sammenligne med de tilsvarende danske bestemmelser. Fremstillingen ledsages af pædagogisk illustrative figurer, der f.eks. viser, at det norske klagesystem er præcis lige så indviklet som det danske. Inden for børne- og ungdomspsykiatrien er sammenstødene mellem myndighedslov, sociallovgivning og psykiatriloven næsten uoverskueligt indviklede, og det tjener forfatterne til ære, at de reder de norske tråde ud. Vi mangler en tilsvarende grundig dansk fremstilling. Nogle gange kan man savne mere konkrete oplysninger. Om farekriteriet hedder det f.eks. (side 118), at det nærmere indhold er drøftet af Højesteret i "Rt. 2001 s. 1281". Den dom har vagtlægen, der skal tage stilling til en tvangsindlæggelse kl. 3 om natten, næppe med i inderdommen. Eller når bestemmelsen om testamentinhabilitet på grund af sindssygdom nævnes, uden at det forklares, hvad der egentlig er den lægelige opgave.

Det efterfølgende debatterende kapitel 5 er afbalanceret og indeholder de velkendte "pro's and con's". Det kan dog undre, at forfatterne finder, at Thomas Szasz har skrevet "seriøs faglitteratur". I Danmark drøftes det af og til, om tvang i psykiatrien er blevet så bureaukratiseret, tidskrævende (og suspekt?), at psykiatere lukker det ene øje, og undlader anvendelse af velmotiveret tvang. Praktiserende læger klager også over, at når de med stort besvær har fået tvangsindlagt en patient, står patienten i konsultationen dagen efter og skælder ud. Det havde været spændende, om disse mere jordnære temaer også var blevet omtalt.

De næste to kapitler omhandler strafferetspsykiatrien, og opbygningen er som tidligere, først en regel gennemgang, så diskussion. Strafferetspsykiatrien indtager en lidt mere beskedne plads i bogen, måske fordi forfatterne har påtaget sig en næsten umulig opgave. Ved en ændring af den norske straffelov, som trådte i kraft i januar 2002, blev bestemmelserne om psykisk afvigende lovovertrædere ændret væsentligt, og af indlysende grunde savnes der derfor praktisk erfaring med anvendelsen af de nye regler. De nye norske bestemmelser minder på flere måder om de danske, men de bærer fortsat præg af, at der helt fra Majors dage har været en stærk modstand i norsk psykiatri mod at tage sig af kriminelle, ligegyldigt hvor syge de var. Det må således undre, at det af de nye bestemmelser f.eks. fremgår, at såfremt psykotiske symptomer under medikamentel behandling er "under kontroll", er patienten ikke "psykotisk i strafferetsslig forstand". Hvordan er den skizofrene patient stillet, som

under neuroleptisk behandling ikke er hallucineret eller huser vrangforestillinger, men er præget af symptomer som f.eks. anhedoni, ambivalens, affektaffladning, tangentiel tænkning osv. – altså skizofreniens primærsymptomer? De ændres jo ikke af neuroleptisk behandling. Er den patient ”psykotisk i strafferettslig forstand”? En endnu mere besynderlig – og i praksis måske nok så kontroversiel – bestemmelse er, at en retspsykiatrisk patient, som ikke længere er ”psykotisk i strafferettslig forstand”, men som fortsat anses for farlig, kan overføres til et fængsel. Ved psykotisk recidiv skal den pågældende så tilbageflyttes til psykiatrien. Disse velbehandlede (må man tro) sindssyge påtænkes anbragt i særligt sikrede fængselsafsnit for forvarede. Det bliver en katastrofe såvel for de syge som for de forvarede. Forfatterne synes da heller ikke at være begejstrede for denne aparte regel, som nok skal give anledning til mange muntre meningsudvekslinger mellem kriminalforsorgen og psykiatrien.

Det fastslås, at to spørgsmål er centrale ved en mentalundersøgelse – tilregnelighed og farlighed. Herefter understreges det, at psykiaterne ikke skal udtale sig om tilregnelighed, som er et juridisk anliggende. Af Justitsministeriets vejledning fremgår da også, at psykiaterne skal stille diagnoser, herunder også noget så eksotisk som at tage stilling til en ”betydelig svekket evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen”. Men herefter diskuteres tilregnelighed frem og tilbage over mange sider. Der opereres med begrebet ”nedsat tilregnelighed”, som ses ved afvigende tilstande, som ikke er så gennemgribende, ”at tilregneligheden bedømmes av retspsykiatere til å være helt opphevet.” Det er svært at få disse forskellige udsagn til at hænge sammen.

Farlighedsvurderinger er et hot emne i dagens retspsykiatri, og såvel kliniske vurderinger som de mange instrumenter – PCL-R, VRAG, HCR-20 mv. – omtales grundigt og velargumenteret kritisk. Forfatterne forsøger også at påvise, at skizofrene (næsten) ikke begår kriminalitet hyppigere end andre mennesker, og (næsten) ikke begår vold hyppigere end andre. Dette synspunkt var nok korrekt for 15-20 år siden, men ikke i dag. Det var det heller ikke for to-trehundrede år siden – i den historiske gennemgang nævner forfatterne, at man i 1700-tallet havde problemer med ”de urolige og potentielt farlige sindssyge”. På den tid var sådanne meninger vel ikke fordomme eller medieskabte myter? Det anføres, at gruppen af sindssyge, der begår kriminalitet er ganske lille, idet det forudsættes, at det psykiatriske behandlingssystem tidligt – før kriminaliteten – vil gribe ind, eventuelt i form af tvangsforanstaltninger. Dagens virkelighed er som anført en anden i USA og i England, og også i Danmark, hvor 10 % af alle skizofrene mænd i København i alderen 18-45 år nu er retspsykiatriske patienter. Stigmatisering af psykisk syge er et alvorligt problem, men spørgsmålet er, om det ikke i sidste ende er at hælde benzin på bålet at fejle dagens faktiske forhold ind under gultvæppet.

I et kapitel om psykiatri og kriminalforsorg nævnes bl.a., at kriminalforsorgen måske kan have pligt til at gribe ind over for en indsat, der sultestrejker. Spørgsmålet

er væsentligt, og havde ud fra et dansk synspunkt fortjent en mere grundig behandling – her i landet har en indsat faktisk sultestrejket sig ihjel.

Isolation af varetægtsarrestanter vies en særlig omtale bl.a. med reference til ældre arbejder, ligesom der beskrives et akut og et kronisk isolationssyndrom. Uden et ønske om at være nationalchauvinistisk skal jeg ikke undlade at nævne, at den til dato største og mest omfattende undersøgelse og efterundersøgelse af isolation og isolerede er dansk, og der kunne hverken påvises et akut eller et kronisk isolationsyndrom, men belastningssymptomer under isolation og erindring om en subjektivt oplevet belastning efter isolation. Den reference burde have været nævnt, så meget mere som den er anført i et mindre norsk arbejde om isolation, og det arbejde henviser forfatterne til.

Bogen slutter med en pædagogisk yderst vellykket gennemgang og sammenligning af retspsykiatri i de nordiske lande. Der er desværre et par fejl om de danske bestemmelser (ud over at "sinnssygd" på dansk staves "sindssygdom"). Efter en revision af psykiatriloven i 1998 er det de psykiatriske patientklagenævn, der i første instans behandler klager over tvangsindlæggelse og tvangstilbageholdelse. Patienten – men ikke afdelingen – kan så anke til domstolene. Andet steds anføres det, at der i de danske regler er krav om kausalitet mellem kriminalitet og sindssygdom for, at en gerningsmand er straffri. Det er der ikke. I korthed er princippet, at retten først tager stilling til skyldsspørgsmålet. En sindssyg bliver i givet fald altså kendt skyldig. Herefter kommer sanktionsspørgsmålet. Såfremt den retspsykiatriske erklæring konkluderer, at observanden er sindssyg (var sindssyg på gerningstidspunktet), tager retten stilling til, om den pågældende også er (var) utilregnelig på grund af sindssygdom – en dansk retspsykiater, der udtaler sig om utilregnelighed, vil få det røde kort. Finder retten, at observanden er utilregnelig på grund af sindssygdom, er den pågældende straffri. Betegnelsen "utilregnelig" er blevet kaldt meningstomt og alene medtaget i lovteksten for at sikre, at det er domstolene, der tager stilling til straffrihed. Om en sindssyg er utilregnelig har principielt intet at gøre med forbrydelsen, men i de yderst få sager, hvor retten har fundet en sindssyg tilregnelig, har kriminaliteten haft "normalpsykologisk" karakter – skattesvig, bedrageri og lignende. Derimod har jeg f.eks. aldrig set en voldssag, hvor en sindssyg er fundet "tilregnelig".

Bogen indeholder mange andre væsentlige temaer, som kunne været taget op, og de kritiske bemærkninger skal ikke skjule, at Høyer og Dalgard på de præmisser, de selv har opstillet, har skrevet en solid og instruktiv bog om norsk retspsykiatri, som enhver (rets)psykiater i Norden vil have glæde og gavn af at læse.

Peter Kramp

Retspsykiatrisk Klinik

Olaf Kieschke: Die Praxis des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte und ihre Auswirkungen auf das deutsche Strafverfahrensrecht. Duncker & Humblot, Berlin 2003. ISBN 3-428-10969-4. 312 pp. 79,80 EUR.

Forf. bemærker rammende (p. 232), at den europæiske menneskerettighedsdomstol, EMD, har udviklet sig til en forfatningsdomstol for Europa. Allerede derfor har været naturlig interesse i alle lande, hvor domstolens praksis har betydning for det daglige liv i strafferetternes og lejlighedsvis giver sig udslag i opsigtsvækkende, måske ikke helt uventede afgørelser, som problematiserer eller endog tvinger os til at ændre indgroede gamle sædvaner.

Det generelt holdte indledningskapitel indeholder frapperende statistiske oplysninger, såsom at EMD alene i 2001 har afsagt 889 domme, og at der samme år indgik 31.398 klager og registreredes 13.858 sager (pp. 22 og 44). Fingern sættes også på det formentlig største problem ved domstolens arbejde, nemlig den lange behandlingstid, hvorved forf. har fundet et virkelig flovt eksempel (p. 50), nemlig at EMD i en sag imod Svejts kritiserede, at en sag havde været i 42 måneder, men selv brugte 46 måneder inden sagsafslutningen. Forsinkelserne er vel uundgåelige, så længe dommertallet er begrænset til én pr. medlemsstat.

Fornuftigvis forsøger forf. ikke at omtale alle sager imod Tyskland, men nøjes i denne henseende med et nyttigt register over de indtil 10. april 2002 ved dom afgjorte eller næsten afgjorte 57 sager mod Tyskland, hvoraf 29 endte med kritik, 26 uden, medens 2 fortsat verserede for et "stort kammer". Blandt disse har forf. valgt seks sager, nemlig to (hvor Tyskland dømtes) om forståelsen af regler om retten til vederlagsfri tolk, én (ligeledes med kritik af Tyskland) om rækkevidden af retten til beskikket forsvarer og tre (hvor Tyskland ikke kritiseredes) om omkostninger og ret til erstatning for uberettiget frihedsberøvelse, hvor en straffesag ikke endte med endelig domfældelse. Disse sager føres til dørs, kortfattet m.h.t. behandlingen i EMD, udførligt m.h.t. for- og efterspillet i Tyskland især den ofte besværlige efterfølgende tilpasning af intern ret, hvor Tyskland var blevet kritiseret. I *Öztürk*-sagen gjorde Tyskland gældende, at retten til vederlagsfri tolkebistand ikke gjaldt i bagatelsager, *Ordnungswidrigkeiten*, behandlede uden for den egentlige strafferetspleje, men EMD anså dette som en krænkelse af konventionen, omend mod en dissens, som - ikke urimeligt - fremhævede den manglende moralske fordømmelse ved domfældelse i disse sager (p. 98). Længe, nok for længe, udskød Tyskland den uundgåelige tilpasning af lovgivningen, hvilket gav udslag i en uheldig usikkerhed i domspraksis i flere år efter dommen i EMD (p. 108).

I *Pakelli*-sagen (kap. 6) havde en under en narkotikasag beskikket forsvarer efter fældende dom påstået dommen ophævet under påberåbelse af, at han, forsvareren, også havde forsvaret en medsigtet, men ved domsforhandlingen under denne formalitetsanke, den såkaldte *Revision*, havde der ikke været beskikket forsvarer, hvilket af EMD ansås som en konventionskrænkelse. Efter dansk retsopfattelse, hvor der altid beskikkes forsvarer med henblik på mundtlig domsforhandling under

beskikkes forsvarer med henblik på mundtlig domsforhandling under ankesag, Rpl. § 731 stk. 1 litra f), synes det unægtelig, som om den konkrete tyske afgørelse var for karrig, og noget tyder på, at der snarere var tale om en enkeltstående kritisabel afgørelse end om en konventionsstridig lovgivning, modsat sagerne om tolkning (pp. 125 og 131). Den omhyggelige omtale af især forfatningsdomstolens praksis (p. 143 ff.) viser, at nødvendigheden af forsvarer på dette stadium af sagen atter og atter er blevet betonet. Særlig forekommer det åbenbart urimeligt, at en tiltalt, som må forvente, at en frifindende dom i første instans (underforstået: hvor han havde forsvarer) ophæves på grund af rettergangsfejl, ikke på dette stadium bistås af forsvarer (p. 145). Den senere tilpasning af praksis synes at have været lettere end i tolkesagerne, måske fordi jorden allerede var gødet.

I dette kapitel omtales også spørgsmålet om konsekvensen for den konkrete sag. Efter at have fået medhold i EMD fik domfældte alene godtgjort sagsomkostningerne for EMD, men hans senere andragender om genoptagelse af hovedsagen afvist (p. 152 ff.) - den oprindelige ankegrund forekom nu også så luftig, at selv den bedste forsvarer umuligt kunne have ført sagen til sejr. Der er nu længe efter indført en direkte ret til genoptagelse efter dom i EMD, *Lex Pakelli* (p. 156 ff.). Forf. kritiserer (p. 160), at dette kun gælder den konkrete sag, men ikke beslægtede sager; jeg finder nu ikke grund til kritik, det kan være vanskeligt at skønne, hvornår sagerne ligner hinanden tilstrækkelig til, at genoptagelsesadgangen også bør gælde andre sager end den, hvor der foreligger en direkte afgørelse i EMD.

Under sagerne *Lutz*, *Englert* og *Nölkenbockhoff* kritiserer forf. (p. 228), at dommene nærmest er ignorerede i senere tysk praksis, og at de praktiske straffedomstole nærmest kun citerer tyske afgørelser, særlig forfatningsdomstolen, men ikke disse domme. Jeg kan ikke tiltræde kritikken, det er naturligt, at domme, hvor Tyskland har undgået kritik, ikke har den samme betydning for senere praksis som domme, hvor Tyskland er kritiseret. Som det ikke sjældent ses i værker om menneskeretlige spørgsmål, er forf. *plus royaliste que le roi* og synes tilbøjelig til at beklage, at klagerne tabte i Strasbourg (p. 193). Nuvel, denne anmelder bekender kulør og indrømmer, at jeg måske aldrig har set en mere kvævulatorisk klage end i *Nölkenbockhoff*-sagen, hvor en i første instans domfældt døde inden ankesagens afslutning, og hvor hans enke krævede erstatning for uberettiget frihedsberøvelse, da sagen ikke var afsluttet ved endelig dom!

Bogen giver en læsværdig skildring af de praktiske vanskeligheder ved tilpasning af intern ret til praksis fra EMD og kan anbefales, også selvom jeg ikke kan følge forf. i hele hans argumentation.

Peter Garde

Hillerød kriminalret